

MARÉK ANTAL

Két utazás

A hálókocsiban apró kék fény világít. Éjszaka van. Szememre nem jön álom. Felkönyökölök a helyemen és kibámulok az ablakon. Meg kell erőltetnem a szemem, hogy lássak valamit. A sötétségből, amelyet a hold kékes fénye enyhít sűrűn kiválik egy-egy fehértörzsű nyírfa. Ezeket a nyírfákat, amelyekből annyi, de annyi van ezen a tájon, fekete színével alig tudta bemázolni az éjszaka. Tudom, talán napokig fut az erdőben a vonat, legalább is így tűnt akkor, 1941-ben ez az út. De az is lehet, hogy rövid idő alatt szeli át a brianszki erdőt a gyorsvonat. Van ilyen téves emlékezés felnőtt korban is. Amikor hosszú évek után elzarándokoltam gyermekkorom színhelyére, kicsivé zsugorodott a ház, amelyben laktunk, a ház körüli tér, ahol játszottunk, a „nagy árok”, az állomástól az Oláh vendéglőig húzódó út, és alacsonyabb volt a templom, mint ahogyan az emlékezetemben élt.

Különös utazás ez. Amíg világos volt, órházakat láttam, előttük felemelt kis sárga zászlóval pályőrök vigyázták a gyorsvonatunk útját. Az éjszaka elnyelte ezeket az embereket is, most csupán lámpásuk sárga fénye tűnik fel egy-egy pillanatra. Pedig ott vannak most is, nekik köszönhetjük, hogy minden olyan nyugodt és biztonságos. Néha egy-egy dallamos mozdonyfűtty hasítja át az éjszaka csendjét. Olykor lassít a vonat, aztán újra nekiiramodik, és robog tovább pályáján.

Az étkezőkocsiban vacsorához grúz bort ittam. Máskor nem iszom este szeszes italt, mert az éjszakai nyugalمامat zavarná. Most azonban innom kellett, hogy zsvajgó emlékeimet a felejtés mélységébe visszaszorítsam. Hiába terveztem ezt a második oroszországi utamat szépnek és kellemesnek, az emlékek felriadnak bennem, mint a megriasztott feketetestű madarak. Nagy köröket írtak le a levegőben, szárnyuk suhogása is hallatszott az éjszaka csendjében.

Az első utazásom emléke olyan világosan rajzolódott ki bennem, hogy szinte az akkori ősz illatát is éreztem. És orromban ott kóválygott az akkori vasúti fülke áporodott, dohányszagú levegője is. A régi arcok is körém telepedtek, azok maszkja, akik körülöttem voltak. Odahaza már elfelejtettem valamennyiüket. Most feltámadtak, üres tekintetüket rám meresztették, mint ha holtak néznének pislantás nélkül az élőkre. Emlékszem, akkor már sokat ittunk, mert féltünk. És dohányoztunk. Az otthon édes ízei még a szánkban keveredtek, az utolsó ölelés melege még a karunkban zibongott. De előttünk feneketlen mélység feketéllett. Elindultunk parancsra valahová, ismeretlen céllal, ismeretlen veszedelmek felé.

Az étkezőkocsiban vacsoránál szaggatott mondatokkal beszéltem a feleségemnek arról az első utazásról. Csodálkozva hallgatta szavaimat. „Háborús élményeimről” odahaza édes-keveset meséltem. A doni visszavonulás borzalmairól sem szívesen beszéltem, a mínusz harminc fokos hidegről, a behavazott utakról, a sokezer halottról, megfagyott emberi testekről sem,

melyek úgy szegélyezték menekülésünk útját, mint a szobrok. Mintha titkot őriznem volna, félelmetes titkot, amely nem való az otthon kedves öreg bútorai, képei és könyvei közé. Ami volt, az elmúlt, lássunk megint a munkához, és küszködjünk az élet apró és nagy gondjaival. Elvem volt egy életen át, hogy mindig előre néztem és csak ritkán pillantottam vissza.

Most csikos pizsamában fekszem a hálókocsi felső ágyán. A kerekek egyhangúan kattognak alattam. Gyermekkori kedves utazásaim idején kerestem azt a szót, amit a kerekek ismételnak, és boldog voltam, ha megtaláltam. Mintha a vonat titkát lestem volna el, a kerékcsattogás emberi szóvá alakult, és ennek örültem. Haza-felé, hazafelé mondogatták sokszor a kerekek, amikor az otthon édes melege felé tartottam.

Most nem akarok játszani. Nem kérdezem a kerekeket, tudni sem akarom, mit mondanak. Kihajlok az ágyamból, és lenézek az alsó ágyra.
– Alszol? – kérdezem halkán.

Válasz nem érkezik. Ott fekszik egy meleg asszonyi test, a takaró csak éppen sejteti testének körvonalait. Alszik . . . Egyenletes lélegzete legyőzi a kerekek csattogását, és felhallatszík hozzám. Pedig ő is részese volt annak az utazásnak. Ott állott éjszaka a komáromi állomáson, amikor elindult velük a vonat. Apró zsebkendőt szorongatott a kezében és nem sírt. Te kintete azonban zokogott, ahogy a búcsúölelés után utoljára rámnézett. Aztán bérkocsin visszament a városba. A komáromi szálloda kétágyas szobájában egyedül feküdt le, a másik ágy már üres volt. Sokáig nem tudott elaludni, csak bámult kifelé, nézte az utcalámpa sárga fényét, amelyet táncoltatott a szél az úttest felett. Hajnalban indult a vonat Pestre, addig le sem húnyta a szemét. Így mesélte.

Igen, az éjszakák. Az emberi szenvedések egyetlen tanúi. A lélek az éjszaka sötétségében adja át magát a szomorúságnak és a tűnődésnek. Ha valaki megírná Európa sok-sok szenvedéssel teli éjszakáinak történeteit, mi-csoda félelmetes regényt építhetne belőle.

Most, hogy visszagondolok arra az éjszakára, nem mozdony húzta a szerelvényt, hanem egy tüzet okádó sárkány. Lopva osontunk át a határon, már idegen tájon jártunk, itt-ott órákat ácsorgott velünk a vonat. Aztán jöttek a végeláthatatlan erdők. A sínek mellett itt-ott égnek meredő kerekekkel vasúti kocsik heverték. Ezeket a partizánok robbantották a levegőbe. Komor volt a kép és vigasztalan. Mit keresünk mi ebben a hatalmas országban lengyel golyószóróinkkal, amihez nem volt golyó, amit feltettünk az egyik vagon tetejére madárijesztőnek. Személyautóinkat is lovak húzták ki az állomásra, mert egyikük sem volt üzemképes. – Kint ráértek, – mondták Komáromban felelőtlen feletteseink, lesz időtök elég, csináljátok meg. Minden tisztnek tíz revolvergolyót számolt ki aggályosan a kövér géhás őrmester. Az egészségügyi katonák is kaptak fejenként két tár golyót. Mikor elindultunk úgy éreztük, hogy Júdás pénzen eladtak bennünket. Idegen volt délelőtt a búcsúztatás, hamisan csengett az itthon maradt magasrangú katonatiszt kenetteljes beszéde. Még szerencse, hogy katonazenekar nem volt.

Észre sem vettük, amikor átgördült velünk a határon a vonat. Éjszaka lopakodtunk ki a szeretett házból, mint a tolvajok. Egyre messzebb és messzebb kerültünk az édes otthontól. Üvöltöni kellett volna – most már

tudom – torkunk szakadtából üvölni, és mind a tíz revolvergolyót bele kellett volna eresztetni abba a magasrangú tisztbe, aki beszéde közben többször az órájára pillantott. Biztosan kártyapartira várták barátai a tiszt kaszinóban. De némák voltunk és tehetetlenek.

Ittunk és dohányoztunk, és keveset beszélünk a tisztüi fülkében. Sietve éltünk, mint a halálraítéltek azon az utolsó éjszakán, amikor a hajnal első sugarára meg kell válniok az élettől.

Ez az éjszaka azonban csodálatosan szép. Derakam megfájdult a szokatlan tartástól. Vízszintesen helyezkedtem el a kissé kemény és keskeny ágyon, de boldog vagyok. Biztonságban, békében utazom, ismeretlen tájak várnak rám, ismeretlen városok: Moszkva és Észak Velencéje, Leningrád.

*

De akkor...

Amikor a brianszki erdőséget elértük, parancs jött, hogy éjszakánként egy tiszt, tisztilegényével felszáll a szeneskocsira, csőre töltött fegyverrel. Ha a vonatot feltartóztatná a partizánok, és a mozdonyvezető csökkentené a sebességet, le kell lőni őt. A parancs még hozzátette, hogy tüzelni kell akkor is, ha a mozdonyvezető a legcsekélyebb jelét is adja annak, hogy összejátszik a partizánokkal. Hogy aztán mi lett volna a vonatral mozdonyvezető nélkül, arra nem gondolt a parancs kitervezője. Halálvonat lett volna, amely vezető nélkül száguld tovább a síneken, és az egyik állomáson belerohan valamilyen lőszerszállító szerelvénybe. Még rágondolni is borzalmas volt.

A „lőállást” virradatkor kell elhagyni, – ez volt még az ostoba parancs befejező mondata.

Első nap mindjárt rám került a sor. Sötétedett, amikor az egyik állomáson, ahol hosszabb ideig ácsorgott a vonatunk, felkapaszzkodtunk legényemmel a mozdonyra. Zavartan üdvözöltük a mozdonyvezetőt, a fűtőt, aztán nagy nehezen átmásztunk a szeneskocsira. Pokrócot terítettük a szénre, és elhelyekedtünk valahogy. Ott ültem csőre töltött puskával, mellettem a legényem, ő is puskát szorongatott a kezében. Civilben békés asztalos volt Győrött, szerette a nőket, az italt és a dohányt.

Gyorsan sötétedett. A csillagok sorra kirajzolódtak a feketedő égbolt irdatlan messzeségéből. Sötétbe merült az állomás épülete is. Sehol semmi fény. Már nem látszott a gögös, hatalmas tábla sem az állomásépület homlokzatán:

Die Räder müssen rollen für den Sieg!

A kerekeknek forogniok kell a győzelemért!

A mi szerelvényünk kerekei azonban még mindig nem forogtak, lőszerrel megrakott szerelvényeket indítottak előbb. Közben figyeltem a mozdonyvezetőt és a fűtőt. A tűztér fénye olykor megvilágította őket s most már szemügyre vehettem mindkettőjüket, nem mertem a szemükbe nézni.

A mozdonyvezető negyven év körüli szögletesarcú, szőke lengyel volt. A szeme színét nem láttam, de biztos voltam benne, hogy kékszemű. A fűtő tömzsi legénynek tűnt, fiatal, barna, borotváltarcú. Amikor a tűztér fölé hajolt, és lapátolta a szenet, látszott rajta, hogy erős legény, izmai kidagadnak ócska, olajfoltos ruhából. A mozdonyvezető biztosan nő, – gondoltam – az ilyenfajta férfi nem tud meglenni asszony nélkül. Talán már

gyerekei is vannak, valahol Krakkó környékén. Néztem ezt a két embert, aki szó nélkül tevékenykedett a mozdonyon. Mindegyikük tudta a maga dolgát. Ezt a két embert kell hát lelőnöm az első gyanús mozdulatra. De hol leszek én már akkor, amikor lőni kell? Élő célpontok vagyunk itt a kocsi tetején, két jól irányzott lövés, és mi mindketten elterülünk a pokrocon. Reméltem, hogy a találat halálos lesz.

Aztán elindult a vonat, kattogva hagyjuk magunk mögött a váltókat. A mozdony füstje az arcunkba csapott, olykor majd megfulladtunk a sűrű, savanyú füstgomolyagban.

A fák egyszerre felsorakoztak mellettünk, mint a katonák. Elértük a végeláthatatlan erdőt. A fák ellenségesek voltak ebben a pillanatban, mert veszélyt rejtettek számunkra. A fák nagy részéről lehullt már a lomb, a csupasz ágak könyörgően nyúltak a csillagos ég felé. És micsoda alakúak voltak! Csak a fantáziámat kellett volna szabadjára engedni, hogy ördögöt, akasztott embert lássak bennük. Hiába meresztgettem a szemem, nem láttam messzire.

A többiekre gondoltam, akik ott gunnyasztanak a vasúti kocsikban. Biztosan elfáradtak már, és ülve alszanak, mint a halottak. Én vigyázok rájuk itt a szeneskocsi tetején, csőre töltött puskával, előttem a két lengyel vasúttal.

A fűtő fáradhatatlanul rakta a szenet a tűzre, a mozdonyvezető egyideig még a műszerek között sürgölődött, majd kikönyökölt a szerelvény oldalára, és figyelte a jelzéseket. Odabent az erdőben pedig éltek a partizánok, lehet, hogy már útban vannak a pályatest felé, kezükben fegyvert és kézi-gránátot szorongatnak. Biztosan észrevesznek a szeneskocsi tetején, és belém eresztenek egy sorozatot. Legényem már elnyújtózott, és puskáját szorongatva az igazak álmát aludta.

Percek teltek el vagy órák, nem tudom. Sötét volt, karórámat meg sem nézhettem. Mindegy. Ha megvirrad, leszállhatok kényelmetlen helyemről, és visszatérhetek társaim közé. Előbb jelentem a parancsnoknak, hogy „az éjszaka folyamán semmi nevezetes nem történt.” De hol van még a hajnal? Hol jár most a nap, a föld melyik részére árasztja a világosságot és a meleget?

Életem leghosszabb éjszakája volt. Állomásokra futottunk be, és olykor megállás nélkül vágattunk tovább a sötétben. Szemeim égtek a füsttől és a fáradtságtól. Jó lett volna rágyújtani, de hát szolgálatban tilos a dohányzás. Gyötört az éhség, de nem volt velünk semmi. Csak a kulacsot emeltem olykor a számhoz, hogy kiszáradt ajkaimat megnedvesítssem.

Lehet, hogy nyitott szemmel aludtam is. Percekre vagy órákra elsüllyedtem a sötétségbe emlékeimmel, vágyaimmal együtt, aztán időnként felriadtam. Körülnéztem, de a kép ugyanaz volt. Fák, fák, fák... Mintha nem is haladtunk volna tovább, csak egyhelyben topognánk. A csillagokra néztem, mintha azok állása szerint akarnék tájékozódni, mint a hajósok a tengeren. De a csillagok nem üzentek semmit, a tejút, amelyet indulás előtt nonszokkal már felfedeztem az égbolton, vonszolta tovább sejtelmes fényű uszályát, és magára hagyta az alatta didergő embereket.

Aztán hirtelen csoda történt. Virradt! Előbb csak tisztábban láttam a mellettünk futó erdő fáit, aztán halványodott az égbolt tömör sötétsége is.

Senki sem volt a pályatest közelében. Úgy bámultam kelet felé, ahonnan a napnak kellett előbukkania, mint az üldözött, aki alig várja, hogy reszkető lábbal elérje a menedéket adó erdőt. Nekem a fény volt a menedék, a világosság, amely egyúttal a szabadulást is jelentette számunkra. Legényem mozdulatlanul hevert mellettem, mintha agyonlőtték volna. Nem ébresztettem fel, boldog voltam, hogy legalább ő alszik, és nem gondol a halálra.

A felkelő nap sugái bevágódtak az erdőbe, mint éles hegyes kardok, és kiűzték fák közül a rémület alakjait. Talán az ősemler üdvözölhette így a napot, felemelt karokkal, arccal a fény felé, amikor a hosszú, fájdalmokkal és szenvedésekkel teli éjszaka eltűnt, hogy helyet adjon a fénynek és a melegnek. Én nem nyújthattam ki a nap felé karomat, elgémberedett kezekkel a puskáét szorongattam.

Figyeltem a fába ütköző és megtört fénysugarakat, mintha attól tartottam volna, hogy eltűnnek és visszaoson a sötétség.

Ereimben lassan megindult a vér, amennyire lehetett megmozdultam. A fegyvert magam mellé tettem és nyújtózkodtam. A mozdonyvezető olykor visszatekintett és engem figyelt. Ő is ugyanazt a megkönnyebülést érezte, mint én? Ő is látta ütközben a felrobbantott kocsikat, akórcsak mi valamennyien. De a vonatnak haladnia kellett a síneknek még akkor is, ha robbanásveszély fenyegette a vezetőt. Ezt parancsolta az állomások dölyfős felirata: a kereknek forogniuk kell a győzelemért. A győzelemért? Egy pillanatig sem hittem benne. Mert ott, a szeneskocsi tetején megcsapott a hatalom ereje. Az a legyőzhetetlen erő, amely ott rejtőzött a határtalan erdő fái között, a végtelenbe nyúló sztyeppék meszeségében. És én, társaimmal együtt szereplője lettem egy kétes és hiábavaló kísérletnek, amely szembe akart szállni ezzel a hatalommal. Ez a hatalom nem volt látványos, sőt ezekben a pillanatokban látható sem volt. Csak érezni lehetett, hogy jelen van, hogy eleven és élő valóság. Csak az nem vette észre, aki nem akarta.

A vonat lassított, váltókon kattogott tovább és megállt egy állomáson. Felköltöttem a legényemet, aki restelkedve, de boldog sietséggel szedelőzködött. Szégyenkezve léptem át a szeneskocsiról a mozdony terébe. Szerencsére a mozdonytér üres volt, a mozdonyvezető és a fűtő lenn tevékenykedtek a keskeny a mozdony körül. Nyakamba akasztottam a puskát és leereszkedtem a keskeny lépcsőkön a földre.

A lengyel mozdonyvezető mellém lépett. Most már egészen közelről néztünk egymásra. A világosságnál láttam, hogy a szeme csakugyan kék volt, ahogyan gondoltam. Nézett rám azután megszólalt:

– Lőtt volna rám?

Fejemet ráztam és mosolyogtam. Most már mosolygott ő is. Közben a legényem szuszogva ereszkedett le a keskeny lépcsőkön, az ő nyakában is lötyögött a puská. Egyik kezében az összehajtogatott pokrócot szorongatta. Szaggatottan lélegzett és halkán káromkodott.

A fűtő is közelebb jött. Mindnyájunk arcát elöntötte a drága meleg napfény, amikor a nap végigöntötte fényével az egész tájat körülöttünk.

A lengyel mozdonyvezető karomra tette a kezét, és intett, hogy várjuk. Fürgén fellépett a mozdonyra és vodka üveggel tért vissza.

– Igyon, – mondta és nyújtotta az üveget.

Számhoz emeltem az átlátszó italt, és pillanatok alatt forró hullámokban lüktetett a vérem. Legényem is kortyolt, valamivel többet, mint én, úgy kellett leszedni a szájáról az üveget. Megköszöntem az italt.

E pillanatban mi ketten vagy az is lehet, hogy mi négyen szövetségesek voltunk. E szövetségnek nem voltak szabályai, amiket ünnepélyes keretek között aláírnak a „magas felek”. Mégcsak politikai tartalma sem volt, hiszen nem is beszélhettünk egymással. De mélységes emberi érzések szabadultak fel bennünk, barátok lettünk az embertelenség éveiben és ez volt a legtöbb, amit tehattünk.

A mozdonyvezető is, a fűtő is kortyolt az üvegből. Mindketten mohón ittak, hátravetették a fejüket, szemeiket lehúnyták, és ádámcsutkájuk kortyolás közben fel- alászállt. Aztán a lengyel visszavitte a mozdonyra az üveget. Mire lejött már csak kezét foghattam vele, mert közeledett a forgalmista az állomás felől. Két kéz fonódott egymásba, két ismeretlen, más-más nemzetiségű ember keze. Lázadás volt ez a két egymásbafonódó kéz, ölelés és ütés, találkozás és búcsú, tiltakozás és könyörgés, szeretet és bosszú.

Elváltunk.

A parancsnoki kocsi előtt úgy ahogy rendbe szedtük magunkat. Azán beléptem a fülkébe.

– Százados úr, alázatosan jelentem, az éjszaka folyamán semmi figyelemreméltó esemény nem történt.

– Köszönöm, – mondta a parancsnok és elbocsátott. Ott álltam előtte egy ideig, mintha mondani akartam volna valamit, de hogy mit, azt ma sem tudom. Talán azt jelentettem volna, hogy találkoztam egy emberrel, akinek a háta mögött egész éjjel csőre töltött puskával ültem, és ez az ember megvendégelt és kezét fogott velem. És azt is elmondhattam volna, hogy vissza kellene fordulni, iszonyatos ez a sok erdő, félelmetes erők keringenek körülöttünk. Mit válaszolhatott volna a parancsnok? Semmit. Parancs, az parancs. Megyünk, de ő sem tudta hová és azt sem, hogy mit keresünk ebben a végtelen nagy országban.

Tisztelegtem és kiléptem a fülkéből. Visszamentem a fülkébe, és rövidesen mély, egészséges álomba zuhantam. Valami meghatározatlan biztonság érzés fogott el, barátom, a lengyel mozdonyvezető vezeti a vonatot. Biztos voltam benne, hogy vigyáz rám és mindnyájunkra.

Ezt a kézfogást szinte most is érzem a tenyeremen. Most is, ahogyan nézem a mennyezetet a kis kék fényt, hallom dallamos beszédét. De ahogyan végiggondoltam az akkori utazást, már messze kerültem a félelmetes erdő fától. Apró álmok kergetőznek az agyamban. Érzem, nemsókára elalszom.

Most béke és biztonság van ezen a tájon. A vonatot nem robbantja fel senki, a mozdonyvezető mögött nem ül puskás ember. A pályaőrök apró kis fényei imbolyognak odakint, ahogyan vigyázzák a vonatok útját. Nézik az elsuhanó szerelvényt, aztán bemennek kis hivatali helyiségükbe és beírják a kézi lámpa fényénél:

Az ilyen és ilyen számú gyorsvonat ekkor és ekkor rendben elhaladt.

Az álom pedig megszánt engem, karjaiba vett és elringatott. Utolsó gondolatom még az volt, hogy boldog vagyok.